

تبیین ارتباط تربیت انتقادی و یادگیری الکترونیکی

امیر فرخنده^۱، رضوان محمدی^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه خوارزمی تهران (نویسنده مسئول)

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه خوارزمی تهران

چکیده

هدف اصلی این مقاله فهم همگرایی تربیت انتقادی و یادگیری الکترونیکی است که به روش‌های تحلیل مفهومی از نوع شبکه مفهومی، تحلیل منطقی فرارونده و مروری صورت گرفته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است انتقاد با سه شرط لازم (۱). وجود معیار ۲. وجود حد معقول و حد نامعقول یا نقص. ۳. پی‌جویی حق و کنار زدن نقص به وسیله انتقاد با حفظ یک ارتباط عاطفی مثبت) و از ریشه نقد یکی از چهار مؤلفه اساسی تربیت (تبیین، معیار، تحرک درونی، نقادی) و در واقع عنصر ذاتی تربیت است لذا اگر بخواهیم چنین مفهومی (تربیت انتقادی) حیات داشته باشد باید آن را بر بنیادهای جدیدی چون هرمنوتیک، پدیدار شناختی، تحلیل، منطق، بازی زبانی تعریف کرد. از سویی دگر یادگیری الکترونیکی سه سطح دارد که تربیت انتقادی در سطح دو و سه که مناسب برای یادگیری‌های مشارکتی و مهارت‌های کاربردی است حیات می‌یابد.

واژه‌های کلیدی: تربیت، انتقاد، تربیت انتقادی، یادگیری، یادگیری الکترونیکی

مقدمه

آیا می‌توان از تربیت انتقادی صحبت نمود؟ چگونه تعریفی از تربیت اجازه طرح مفهوم تربیت انتقادی را می‌دهد؟ آیا تعریفی از تربیت وجود دارد که انتقاد را عنصر ذاتی تربیت و یکی از مؤلفه‌های آن بدانند؟ آیا تربیت فاقد عنصر انتقاد است که نیازمند ویژگی عارضی انتقاد باشد؟، ارتباط میان تربیت انتقادی و یادگیری الکترونیکی چگونه است؟ و این دو مفهوم چگونه با یکدیگر همگرا می‌شوند؟. پرسش‌هایی از این دست که نیش خرمگسی سقراطی خود را بر قلب عبارت «تربیت انتقادی و یادگیری الکترونیکی» فرو می‌کند تا آن را آماده و اشکافی و تجزیه کند، مورد بررسی مقاله هستند و پاسخ خود را در جای‌جای مقاله طلب می‌کنند. در پژوهش مقاله حاضر، از روش شبکه مفهومی برای مشخص کردن جایگاه مفهوم در ارتباط با مفاهیم دیگر، از روش تحلیل کانتی برای مشخص کردن شروط نقد (باقری، ۱۳۹۹ الف) و از روش مروری برای یافتن پژوهش‌های صورت گرفته در ذل هر بخش استفاده شده است.

۱. مفاهیم اساسی تربیت

باقری (۱۳۹۶) به نقل از ریچارد استنلی پیترز (۱۳۹۶) چهار مؤلفه اساسی برای تربیت را بیان می‌کند: مؤلفه تبیین: تربیت مستلزم جریان تبیین میان دو قطب معلم و شاگرد است که چنین خصیصه‌ای تربیت را از شبه تربیت جدا می‌کند. (باقری، ۱۳۸۰). تربیت به طور فعال چرا بردار است و نیازمند روشنگری مربی در باب دلایل و حکمت تغییراتیست که می‌خواهد در متربی ایجاد کند تا خود شاگرد نسبت به تغییراتی که قرار است در وی ایجاد شود بصیرت و آگاهی یابد. هیچ کدام از عادت و تلقین و تحمیل مستلزم تبیین کردن تغییر مورد نظر برای متربی نیست (باقری، ۱۳۹۶: ۶۲-۶۸).

مؤلفه معیار: تربیت مستلزم گذاشتن معیارها در اختیار متربی است (باقری، ۱۳۸۰). متربی باید معیارها و قواعد کلی را که همچون فرمول‌های انتزاعی هستند را بشناسد تا وضعیت‌ها، اعمال و رفتارهای مطلوب یا نامطلوب را بتواند در جریان تربیت یا در هر جایی مشخص کند و بسنجد. با ارائه معیارها امکان ارزیابی برای وی فراهم می‌شود. در عادت، تحمیل و تلقین معیار در اختیار متربی قرار نمی‌گیرد و ضرورتی هم وجود ندارد. (باقری، ۱۳۹۶: ۶۲-۶۸).

مؤلفه تحرک درونی: تحرک درونی در فرد متربی است. حرکت از درون باید باشد و تربیت باید سرانجام حرکت براساس چنین نیروی محرکه درونی را ایجاد کند. در عادت، تحمیل و تلقین موتور حرکت در بیرون فرد وجود دارد و انگیزه عمل بیرونی است فرد یک ظرف توخالی است که قرار است چیزی در درون او بریزیم (باقری، ۱۳۹۶: ۶۲-۶۸).

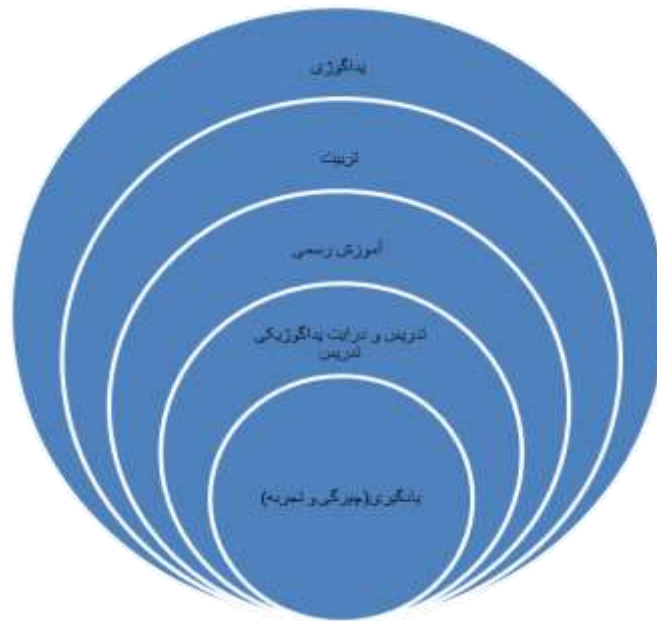
مؤلفه نقادی: مربی انسان کامل نیست و دارای نقص هست پس قابل نقد است. فرد چون معیارها را داراست و آن‌ها را بازشناخته است و انگیزه درونی دارد، آمادگی نقد کردن نسبت به مربی را داراست. معیارها نقش بارزی دارند زیرا می‌توان آن‌ها را در هر موردی به کارگرفت و برحسب مطابقت موقعیت‌ها، با آن‌ها به ارزیابی و داروی پرداخت. هم مربی و هم متربی مشمول این قاعده هستند. در عادت، تحمیل و تلقین چون معیار به دست داده نمی‌شود امکان نقد هم میسر نیست (باقری، ۱۳۹۶: ۶۲-۶۸). (ذهن اندیشنده و منطقی شاگرد در مواجهه با اندیشه‌های معلم به کارافتد، نه آنکه به اعتبار معلم از کار بیافتد. (باقری، ۱۳۹۹: ۶۹۵)). پس تربیت فرآیندی است که این چهار عامل را در خود دارد.

۲. یادگیری، پداگوژی، تربیت، آموزش، تدریس

آموزش، پداگوژی، تربیت، تدریس، درایت پداگوژیکی و یادگیری:

ویژگی متمایز رویکرد علوم انسانی در زمینه آموزش این است که به این می پردازد که چگونه باید مفاهیم نظریه و تحقیق، با عمل به زندگی مرتبط شوند (فن منن ب ۲۰۱۶: ۱۵). فن منن در تفاوت تربیت با پداگوژی می گوید: مطمئناً تربیت یک مفهوم پیچیده است و معانی و اهمیت مختلف آن با این مفهوم همپوشانی دارد. هم تربیت و هم پداگوژی مفاهیم هنجاری هستند. با این حال، اصطلاح تربیت در آمریکای شمالی عمدتاً کاربردی است و به تدریس و یادگیری کودکان و بزرگسالان در محیط های نهادینه مانند مدارس، کالج ها و دانشگاه ها اشاره دارد. در زبان آلمانی و هلندی، اصطلاح تربیت به ترتیب به «*Erziehung* و «*onderwijs*» ترجمه می شود. در این زبانها پداگوژی حوزه وسیع تری از معنا را ارائه می دهد. مفهوم اروپایی پداگوژی تأکید متفاوتی دارد و شامل حوزه های فرزندپروری و تربیت به طور کلی، مانند زمینه های تخصصی مشاوره، درمان، ارجاعات روانشناختی، جنبه های کار اجتماعی و موارد دیگر است. به عبارت دیگر، پداگوژی همه مواردی را توصیف می کند که در آن بزرگسالان به منظور رفاه، رشد، بلوغ و رشد کودکان با کودکان زندگی می کنند. به طور طبیعی، پداگوژی شامل یادگیری در مدرسه است (همان: ۲۸). پداگوژی ما را به سمت کودک سوق می دهد، پداگوژی شیفته رشد دیگران است، قصد پداگوژی تفاوت را ایجاد می کند، پداگوژی به تأثیرگذاری و نفوذ توجه دارد، حرفه پداگوژی به ما روح می بخشد و به ما روح می دهد، پداگوژی به خود کودک و تحول او مربوط می شود. (همان: ۱۳-۲۷). معمولاً فرآیندهای تربیتی علاوه بر یادگیری به تدریس نیز نیازمندند، اما پیوندی منطقی با آن ندارند. تربیت حتماً نیازمند تدریس نیست و بسیاری از شکل های یادگیری بدون تدریس صورت می گیرد و یادگیری تربیتی که منجر به تربیت می شود وابسته به تدریس نیست. تربیت واقعی زمانی صورت می گیرد که فرد بدون حضور شخص دیگری که می خواهد نکات را به او بقبولاند چیزهای مطلوبی را یادبگیرد. پس یادگیری شرط لازم و منطقی برای وقوع تربیت است اما تدریس نه. اما یک واقعیت تجربی کلی اسن است که محتوا زمانی سریع تر و مطمئن تر آموخته می شود که موقعیت تدریس را معلم بسازد. تدریس لازمه مدرسه رفتن است. و تدریس به قصد عملی شدن یادگیری باشد. یادگیری دارای دو مفهوم اساسی تسلط بر محتوای یادگیری (چیرگی) و تجربه ورزی در مسیر یادگیری صورت می گیرد (تجربه) (هرست و پیترز، ۱۹۱۹، ۱۴۳-۱۶۳). پس آموزش رسمی نیازمند تدریس است. از طرفی از آنجا که تربیت صرفاً مستلزم تدریس و مدرسه و آموزش رسمی نیست پس تربیت رسمی را بخشی از تربیت می توان برشمرد و تربیت غیررسمی را بخش دیگر آن دانست. چگونه درایت پداگوژیک می تواند خود را در تدریس نشان می دهد؟ ۱. درایت خود را به صورت گشوده در برابر تجربه کودک نشان می دهد. ۲. درایت خود را مطابق با ذهنیت نشان می دهد. ۳. درایت خود را به صورت یک تأثیر ظریف نشان می دهد. ۴. درایت خود را به صورت یک بازداری نشان می دهد. ۵. درایت خود را صمیمیت موقعیت مدار نشان می دهد. ۶. درایت خود را به صورت یک هدیه خودجوش نشان می دهد فن منن (۲۰۱۶ الف: ۱۶۹، ۲۰۱۶ ب: ۱۲۵-۱۸۷، ۱۹۹۰: ۱۶۹، ۱۹۸۸).

نتیجه این بخش:

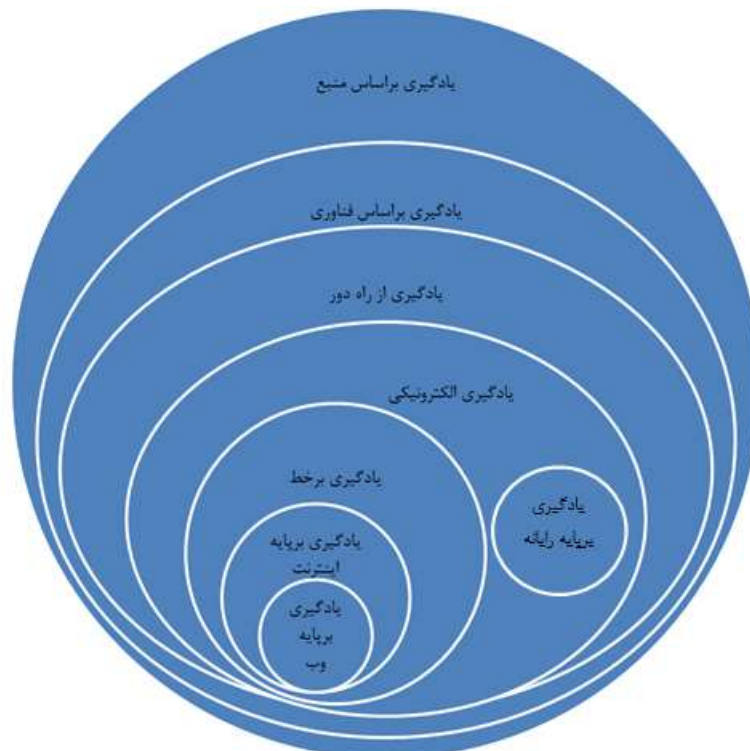
شکل ۱. رابطه بین مفاهیم پداگوژی، تربیت، آموزش، تدریس و یادگیری

۳. مفهوم انتقاد

درباب مفهومی کلمه نقد: نقد واژه‌های عربی است که وارد زبان فارسی شده و برای آن معانی متنوعی آورده شده است، تشخیص بین درهم‌ها، خیره‌نگریستن به چیزی و چشم‌برنداشتن از آن بی‌آنکه کسی متوجه شود، داد و ستد درهم، جداسازی درهم‌ها و بیرون کردن معیوب از سالم‌ها. انتقاد دارای ریشه مشترک با نقد است که از مصدر باب افتعال و در کتب عربی معنای جداگانه‌ای ندارد و به عملیات نقد کردن انتقاد گفته می‌شود (کشاوری، ۱۳۹۶). انتقاد یا ارزیابی افکار و عقاید عملی فلسفی است و قضاوت درباره صحت یا نادرستی قضیه‌ها نیازمند ارزیابی آنها است. ارزیابی مطابقت دادن عقاید با معیارهاست. ما با معیارها ارزیابی می‌کنیم و آن جنبه‌هایی که با معیارها مطابقت دارد می‌پذیریم اما آن جنبه‌هایی که با معیارها مطابقت ندارد و حدناقص قضیه است را به محض دیدن نقد می‌کنیم و جنبه‌های سست آن را کنار می‌گذاریم (شریعتمداری، ۱۳۹۴: ۵۷-۵۸). نقادی کشیدن شمشیر سرد عقلانیت در حق دیگران نیست بلکه ما باید در انتقاد ارتباطمان را با عواطفمان حفظ کنیم و در نقادی این هدف را پی‌جویی می‌کنیم که جهان جای بهتری شود (نادینگر، ۲۰۱۰: ۱۴۰-۱۷۶) یا حداقل نقص‌ها منتقل نشود. در باب چرایی نقد یا اهداف نقد عبارتند از: ۱. هدایت و تعالی ۲. تقویت توانمندی تحلیل و پرسشگری ۳. شناسایی قوت‌ها و محدودیت‌ها ۴. توسعه فرهنگ گفتگو ۵. گسترش اندیشه‌پورزی ۶. گسترش و توسعه علم. در باب چگونگی نقد اصول مربوط به نقدکننده عبارتند از: ۱. اعلیمیت ۲. مستندبودن ۳. مستدل بودن ۴. ارائه پیشنهادات در کنار بیان محدودیت‌ها ۵. وضوح و روشنی ۶. رعایت انصاف و صداقت در گفتار ۷. بیان نقاط قوت با اولویت مرتبگی ۸. حفظ آرامش و رعایت ادب ۹. عدم خودباختگی و شجاعت در کلام ۱۰. توجه به بافت و زمینه اثر. اصول مربوط به نقدشونده عبارتند از: ۱. شنونده خوب بودن ۲. مستول بودن ۳. مستندبودن ۴. انعطاف‌پذیری ۵. سعه صدر داشتن ۶. آمادگی پذیرش و استقبال از نقد (کشاوری، ۱۳۹۶). از فراروی بر متون در این باب می‌توان به سه شرط لازم برای انتقاد اشاره کرد: ۱. وجود معیار ۲. وجود حد معقول و حد نامعقول یا نقص ۳. پی‌جویی حق و کنار زدن نقص به وسیله انتقاد با حفظ یک ارتباط عاطفی مثبت.

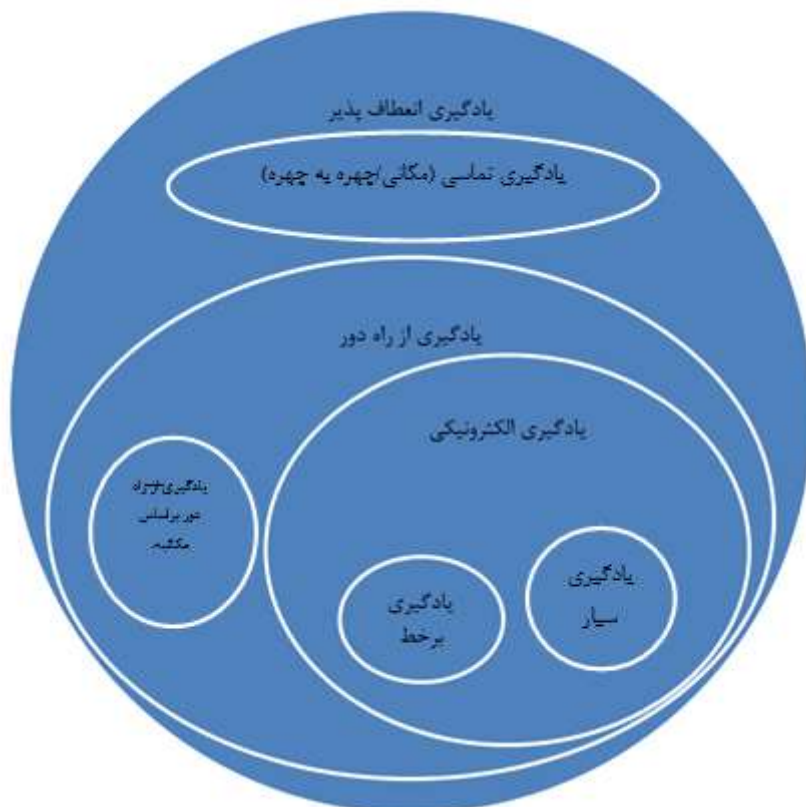
۴. یادگیری الکترونیکی

لاوریسون و همکاران (۲۰۰۸)، هر فعالیت تدریس و یادگیری که از مواد دیجیتالی و از فناوری ارتباطات و اطلاعات استفاده می‌کند را یادگیری الکترونیکی می‌داند. یادگیری الکترونیکی عبارت است از دسترسی آنلاین به منابع آموزشی، در هر مکان و هر زمان (هلمس و گاردنر، ۲۰۰۶). یادگیری الکترونیکی یادگیری است که توسط ابزارها و رسانه های الکترونیکی دیجیتال پشتیبانی می‌شود و یادگیری موبایل، یادگیری الکترونیکی با استفاده از دستگاه های تلفن همراه و انتقال بی سیم است (هپ و همکاران، ۲۰۰۳: ۲۵۵). یادگیری دیجیتال هر نوع یادگیری است که توسط فناوری یا تمرین آموزشی که از فناوری استفاده مؤثری می‌کند، تسهیل می‌شود و در همه حوزه‌ها و حوزه‌های یادگیری رخ می‌دهد (دولت ایالت ویکتوریا، ۲۰۱۷: ۲۰۱۷). یادگیری دیجیتال اصطلاحی است که به طور فزاینده‌ای جایگزین یادگیری الکترونیکی می‌شود و به استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در آموزش آزاد و از راه دور مربوط می‌شود. علاوه بر این، آن راه حل فنی برای پشتیبانی از آموزش، یادگیری و همچنین برای فعالیت های مطالعه است (سوهنن، ۲۰۰۵). یکی از راه‌های دیدن این دیدگاه گسترده‌تر و جامع‌تر از یادگیری الکترونیکی، دیدن آن به عنوان یک مدل سه سطحی است: ۱. در سطح اول، ارائه اطلاعات از طریق فناوری اطلاعات یا ارتباطات است. این به روشی بسیار در دسترس و فوری است؛ که می‌تواند افراد را قادر سازد دانش خود را تجدید یا گسترش دهند و عملکرد خود را بهبود بخشند. ۲. سطح دوم شامل ارائه مواد آموزشی تعاملی و بسته‌هایی است که برای تسهیل مهارت‌ها یا توسعه شخصی گسترده‌تر طراحی شده‌اند. ۳. سطح سوم چند بعدی است و هر دو سطح اول را در چارچوب پشتیبانی عملکرد گسترده‌تری در بر می‌گیرد. با فرآیندهایی برای مدیریت و نظارت بر تدارکات و نتایج یادگیری و ارائه اشکال مختلف پشتیبانی از سوی کارشناسان و هم‌تایان به یادگیرندگان همراه است (پولارد و هیلج، ۲۰۰۱). انوهینا (۲۰۰۵) رابطه بین یادگیری الکترونیکی و مفاهیم مرتبط دیگر را به صورت زیر مشخص کرده است.

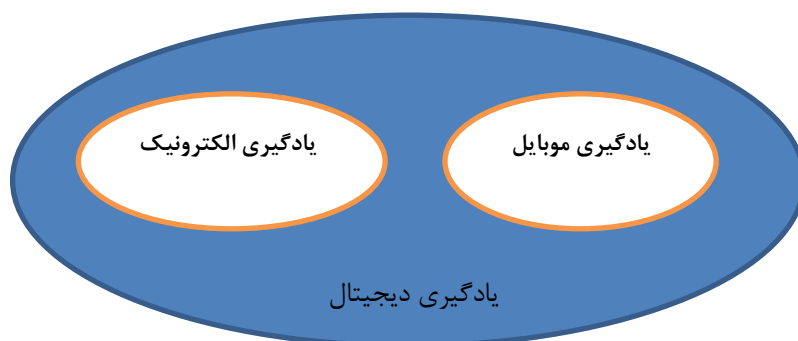

شکل ۲. ارتباط بین اصطلاحات آموزش از راه دور

براون (۲۰۰۳) ارتباط بین مفاهیم یادگیری انعطاف پذیر، یادگیری تماسی (مکانی/چهره به چهره)، یادگیری از راه دور، یادگیری الکترونیکی، یادگیری از راه دور براساس مکاتبه، یادگیری سیار و یادگیری برخط را بیان می کند.

شکل ۳. زیرشاخه‌های یادگیری انعطاف پذیر

شکل ۴. رابطه بین یادگیری الکترونیک، یادگیری موبایل، یادگیری دیجیتال (بساک و همکاران، ۲۰۱۸)

۵. نتیجه گیری نهایی (بررسی همگرایی)

هدف اصلی پژوهش فهم همگرایی تربیت انتقادی و یادگیری الکترونیکی است که به روش تحلیل مفهومی، مروری و تحلیل کانتی صورت گرفته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است انتقاد با سه شرط لازم (۱. وجود معیار ۲. وجود حد معقول و حد نامعقول یا نقص ۳. پی‌جویی حق و کنار زدن نقص به‌وسیله انتقاد با حفظ یک ارتباط عاطفی مثبت) و از ریشه نقد یکی از چهار مؤلفه اساسی تربیت (تبیین، معیار، تحرک درونی، نقادی) و درواقع عنصر ذاتی تربیت است لذا اگر بخواهیم چنین مفهومی (تربیت انتقادی) حیات داشته باشد باید آن را بر بنیادهای جدیدی چون هرمنوتیک، پداگوژی پدیدار شناختی، تحلیل، منطق، بازی زبانی تعریف کرد. از سویی دگر یادگیری الکترونیکی سه سطح دارد که تربیت انتقادی در سطح دو و سه که مناسب برای یادگیری‌های مشارکتی و مهارت‌های کاربردی است حیات می‌یابد. در شکل یک نیز ارتباط بین تربیت، پداگوژی، تدریس، آموزش و یادگیری نشان داده شده است که نمایان کننده این موضوع است که یادگیری در یادگیری الکترونیکی از همگرایی با ارتباط الکترونیکی پی‌جویی میشود.

منابع و مأخذ:

۱. باقری، خسرو؛ توسلی، طیبه؛ سجادیه، نرگس (۱۳۹۹ الف). رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت . تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۲. باقری، خسرو. (۱۳۹۹ ب). عاملیت انسان رویکردی دینی و فلسفی. تهران: نشر واکاوش.
۳. باقری، خسرو. (۱۳۹۶). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. جلد دوم. تهران : موسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه).
۴. کشاورز، سوسن. (۱۳۹۶). فلسفه تربیتی نقد تبیین چیستی، چرایی و چگونگی. اولین همایش ملی نقد متون و کتب علوم انسانی.
۵. شریعتمداری، علی. (۱۳۹۴). اصول و فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۶. باقری، خسرو. (۱۳۸۰). تربیت دینی در برابر چالش قرن بیست و یکم. بازتاب اندیشه شماره ۱۵.
7. Basak, K. S. Wotto, M. Be' langer, P. (2018). E-learning, M-learning and D-learning: Conceptual definition and comparative analysis. *E-Learning and Digital Media*, 15 (4) 191–216.
8. Van Manen, M. (2016a). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. United Kingdom: Taylor & Francis.
9. Van Manen, Max. (2016 b). *Tact of Teaching The Meaning of Pedagogical Thoughtfulness*. New York .State University of New York Press.
10. Noddings, Nel. (2010). *Philasophy of Education*, (PP. 351-389), Second edition, United States: Westview Press.
11. Lowerison, G., Côté, R., Abrami, P.C., & Lavoie, M.C. (2008). Revisiting learning theory for e-learning. In S. Carliner, S., & P. Shank (Eds.), *The e-learning handbook. Past promises, present challenges* (pp. 423-458). San Francisco: Pfeiffer.

12. Holmes, B. Gardner, J. (2006). E-learning: concepts and practice. *Choice Reviews Online*, 44 (06), 44-3403-44-3403. <https://doi.org/10.5860/CHOICE.44-3403>.
13. Anohina, A. (2005). Analysis of the terminology used in the field of virtual learning. *Educational Technology & Society*, 8 (3), 91-102.
14. Suhonen J (2005) A formative development method for digital learning environments in sparse learning communities. PhD Thesis, University of Joensuu, Joensuu, Finland.
15. Hoppe HU, Joiner R, Milrad M, et al. (2003) Guest editorial: Wireless and mobile technologies in education. *Journal of Computer Assisted Learning* 19 (3): 255-259.
16. Brown, T. H. (2003). The role of m-learning in the future of e-learning in Africa. In 21st ICDE World Conference (pp. 1-12).
17. Pollard, E. Hillage. J. (2001). *Exploring e-learning*. UK: Institute Employment Studies.
18. Van Manen, M. (1990). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. United Kingdom: Taylor & Francis.
19. Van Manen, M. (1988 (. *The tact of teaching*. Human Science Monograph .Edmonton: Faculty of Education, The University of Alberta.
20. Victoria State Government (2017). Retrieved from www.education.vic.gov.au/school/teachers/sup port/Pages/elearningcurriculum.aspx.